

УДК 811.161.2:81'373

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИМ СТУДЕНТАМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

**Зозуля І.Є., к. пед. н., старший викладач,
старший викладач кафедри мовознавства
Вінницький національний технічний університет**

**Стадній А.С., к. філол. н., старший викладач,
старший викладач кафедри мовознавства
Вінницький національний технічний університет**

**Мошноріз М.М., викладач кафедри мовознавства
Вінницький національний технічний університет**

У статті висвітлені основні особливості вивчення іноземними студентами української мови як другої іноземної після англійської у ВНЗ України. Визначено зміст поняття «друга іноземна мова» – мова, яку вивчають після першої іноземної. Описані методичні принципи, яких потрібно дотримуватися під час навчання української мови як другої іноземної. Наведені об'єктивні причини труднощів, які можуть виникати під час вивчення другої іноземної мови.

Ключові слова: українська мова як іноземна, іноземні студенти, друга іноземна мова, методичні принципи навчання другої іноземної мови, ефективність навчання.

В статье отражены основные особенности изучения иностранными студентами украинского языка как второго иностранного после английского в ВУЗах Украины. Определено содержание понятия «второй иностранный язык» – язык, который изучают после первого иностранного. Описаны методические принципы, которые нужно учитывать во время изучения украинского языка как второго иностранного. Приведены объективные причины трудностей, которые могут возникать при изучении второго иностранного языка.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, иностранные студенты, второй иностранный язык, методические принципы обучения второму иностранному языку, эффективность учебы.

Zozulia I.Ye., Moshnoriz M.M., Stadniy A.S. ISSUES ON TEACHING UKRAINIAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE TO FOREIGN STUDENTS

The article highlights the main features of the study of foreign languages by foreign students in the Ukrainian language as the second foreign language after English in the universities of Ukraine. The content of the concept of the second foreign language is defined – the language, which is studied after the first foreign language. The methodological principles, which should be based on the teaching of the Ukrainian language as the second foreign language, are described. The objective reasons for the difficulties that may arise in the study of the second foreign language are given.

Key words: Ukrainian as a foreign language, foreign students, second foreign language, methodological principles of the second foreign language, effectiveness of study.

Постановка проблеми. Оволодіння іноземною мовою дає кожній людині додаткові можливості для самореалізації особистості в сучасних умовах. Особливо важливим у період сьогодення є вивчення декількох іноземних мов. Сучасна організація навчання іноземної мови забезпечує комунікативно-діяльнісний характер процесу оволодіння мовою в інтеграції з міжкультурним спрямуванням його змісту. Зміст сучасного навчання другої іноземної мови (далі – ІМ2) зорієнтовано на цінності особистісного розвитку й гуманізму.

Іноземні студенти, які здобувають освіту у ВНЗ України, опановують українську мову в основному як другу іноземну (після англійської). Удосконалення методів навчання

другої іноземної мови – одне з нагальних завдань як теорії, так і практики вивчення іноземних мов. Його актуальність зумовлена тим, що основою вивчення другої іноземної мови є рідна мова, без урахування знань першої іноземної мови (далі – ІМ1), набутих тими, хто вже почав її вивчати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дидактиці розроблено новітні технології та методи навчання іноземної мови з урахуванням досягнень сучасної лінгвістики, психології, соціолінгвістики. Інноваційні підходи до навчання іноземної мови цікавлять багатьох науковців: О. Бігич, І. Бім, В. Буренко, Н. Жеренко, О. Коваленко, О. Метьолкіна, С. Ніколаєва, В. Редько, Л. Сажко, М. Сухо-

луцька, В. Черниш, Л. Шавернева, О. Шаленко й ін.

Теоретико-методологічні засади вивчення української мови як іноземної досліджували відомі вітчизняні методисти, серед яких О. Туркевич (традиційні й інноваційні підходи до вивчення української мови як іноземної), О. Палінська (рольові ігри на заняттях української мови як іноземної), І. Кочан (словник-довідник із методики викладання української мови як іноземної), Л. Паламар (принципи укладання підручника з української мови для іноземних студентів), М. Плющ (становлення й розвиток методики викладання української мови як іноземної), Л. Марило (вивчення української мови як першої іноземної) тощо.

Дослідження викладання української мови як іноземної також знайшли своє відображення в наукових розвідках Л. Бей, Т. Єфімова, Т. Лагути, Б. Сокил, О. Тростинської, Г. Тохтар. Так, професор Л. Паламар зробила спробу узагальнити методику викладання української мови як іноземної у статті «Особливості вивчення української мови як іноземної». Л. Бей та О. Тростинська в дослідженні «Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів» зазначають, що під час вивчення української мови як іноземної варто враховувати не лише психолого-педагогічні та соціально-педагогічні підходи, але й спеціалізацію й етапи навчання, комунікативні потреби, наявні бази знань тощо [2, с. 43]. Але, на жаль, немає ще жодної наукової розвідки, яка б досліджувала проблему викладання української мови саме як другої іноземної, хоча цей аспект є дуже важливим і актуальним. За нашими спостереженнями, близько 70% іноземних студентів уже володіють іншою мовою, крім рідної, здебільшого англійською як першою іноземною (95%). Незважаючи на те, що українська й англійська мови зовсім різні, студенти, які вже вивчали іншу (нерідну) мову, мають можливість використовувати отриманий досвід, знання, уміння та навички для швидшого й ефективнішого опанування другої іноземної мови.

Постановка завдання. В умовах полікультурного середовища й орієнтації на європейські освітні пріоритети в контексті Болонського процесу вивчення української мови як іноземної має забезпечити структуровану сукупність знань, які дадуть змогу іноземцям вільно спілкуватися українською мовою в реальних комунікативних ситуаціях за спеціальністю (менеджера, інженера,

лікаря, перекладача тощо). Оволодіння іншою мовою можливе в соціально-культурному середовищі того народу, який використовує її як засіб спілкування в усіх сферах суспільної діяльності. Знаки кожної мови відображають пізнані предмети, явища реальної дійсності й відношення між ними, ціннісні орієнтації носіїв мови, тобто національно-культурні компоненти змісту. Отже, формування комунікативної компетенції під час вивчення іноземної мови обов'язково передбачає пізнання особливостей моделювання семантики в ній, способів комбінування мовних знаків: морфем – у складі слова, слів (форм слів) – у словосполученні й реченні, структурування висловлень у діалозі, полілозі, монолозі й у тексті [6, с. 177].

Метою розвідки є аналіз особливостей і принципів навчання української мови як другої іноземної. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у висвітленні специфіки вивчення студентами далекого зарубіжжя української мови як другої іноземної у вищих навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні навчаються понад 50 тисяч іноземців з-понад 100 країн світу. Найбільше студентів-іноземців – із країн Азії, Африки та Латинської Америки, менше – із європейських держав. Зазвичай першою іноземною мовою в студентів є англійська. Основне призначення іноземної мови – сприяти оволодінню студентами уміннями й навичками спілкування в усній і писемній формах відповідно до мотивів, цілей і соціальних норм мовленнєвої поведінки в різних сферах і ситуаціях.

На думку А. Анісімової, у процесі вивчення ІМ2 використовують прийоми оволодіння ІМ1, тобто студент перебуває в психологічному просторі, утвореному єдиною для кількох мов когнітивною базою, яка містить взаємодію найрізноманітніших факторів, що детермінують оволодіння черговою ІМ у конкретній індивідуально-психологічній, предметній чи соціальній ситуації [1, с. 48].

У контексті теми цього дослідження доцільно окремо зосередити увагу на порівняльному аналізі методичних принципів навчання першої та другої іноземних мов. Перелік і зміст принципів в основному є аналогічним, що значною мірою виправдано специфікою самого предмета «іноземна мова». Відмінним у переліку принципів є наявність у змісті концепції з другої іноземної мови «принципу

контрастивного (зіставного)» навчання, суть якого полягає в усвідомленні іноземними студентами істотних подібностей і відмінностей у системах мов, які вивчаються, і на цій основі формування вмінь використання раціональних способів навчання й засвоєння другої іноземної мови. Саме на цьому принципі ґрунтується лінгвістична теорія міжмовних контактів, яка полягає в тому, що під час взаємодії мовних систем виникають психолінгвістичні процеси перенесення.

Із власного досвіду можемо стверджувати, що під час навчання української мови як другої іноземної необхідно використовувати єдині методичні принципи, що є основою навчання будь-якої іноземної мови. Незважаючи на те, що більшість принципів спільні, є певні відмінності стосовно ІМ2, урахуваючи специфічність умов навчання, наприклад, наявність трьох мов, які взаємодіють у процесі навчання (рідна мова, ІМ1 і ІМ2), досвід у вивченні нерідної мови тощо. Найважливішими є такі принципи.

1. Комунікативний. Як і під час навчання будь-якої іноземної мови, комунікативні цілі зумовлюють загальний методичний підхід до навчання. Але оскільки студенти вже володіють досвідом вивчення ІМ1, вивчення ІМ2 здійснюється ними більш свідомо, вони можуть порівнювати як певні мовні явища ІМ1 і ІМ2, так і організацію процесу навчання. Загальний методичний принцип у навчанні ІМ2 можна визначити як комунікативно-когнітивний, де когнітивний аспект підпорядкований комунікативному й проявляється там, де треба знайти якісь аналогії, що полегшують засвоєння, або навпаки, виявити відмінності, щоб уникнути інтерференції [5, с. 129].

2. Когнітивно-інтелектуальної спрямованості. Увесь навчальний процес повинен бути орієнтований на особистість іноземного студента, на його розвиток, самостійність, на врахування його можливостей, потреб, інтересів. Для навчання ІМ2 є ще більше передумов, ніж під час навчання ІМ1, завдяки наявності досвіду вивчення іноземної мови, більш пізньому початку навчання й більш свідомому підходу до вивчення мови. Таким чином, можна враховувати індивідуальні особливості студента й диференціювати навчання, зважаючи на рівень знань ІМ1. Робота з оволодіння конкретними мовними засобами повинна переходити в мовні дії, спрямовані на розв'язання певних комунікативних завдань, і забезпечувати мовленнєву взаємодію (інтерактивність) студентів. Одним із засобів поси-

лення мовної взаємодії й створення для цього реальних чи уявних умов є використання проєктної методики та рольових ігор. Навчання має діяльнісний характер [3, с. 354].

3. Принцип взаємопов'язаного навчання різних видів мовної діяльності. Усі чотири основних види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо) повинні розвиватися у взаємозв'язку один з одним. Специфічним для оволодіння ІМ2 є те, що навчання читанню спочатку здійснюється на автентичних текстах, що викликає певні труднощі, адже іноземні студенти переважно володіють латинським шрифтом, а не кирилицею, саме тому значна кількість студентів повільніше опановує правила читання. Хоча перевагою є той факт, що вони вже володіють прийомами роботи з іншомовним текстом, ширше спираються на мовну інтуїцію.

4. Порівняльний (контрастивний) принцип. У іноземних студентів є можливість виявляти відмінності між мовами й шукати подібність у них. Під час вивчення ІМ2 велику допомогу дає опора на рідну мову й ІМ1 (на англійську мову) [4, с. 9]. Але іспанська, португальська, французька, арабська, китайська, англійська й українська мови належать до різних груп, і граматична будова в них несхожа. Саме тому дуже часто іноземним студентам важко зрозуміти й опанувати деякі граматичні явища, властиві українській мові: форми доконаного та недоконаного виду дієслів, способи творення та вживання дієприкметників, дієприслівників і дієслів руху, зміни іменників у формі родового відмінка однини та множини, форми кличного відмінка тощо.

5. Принцип економії й інтенсифікації навчання ІМ2. Процес оволодіння ІМ2 може бути значно інтенсифікованішим, якщо студенти мають високий рівень володіння англійською мовою. Інтенсифікація початкового етапу навчання й усього освітнього процесу в цілому є важливою передумовою його успішності та результативності.

Чинники, які сприяють економії часу й інтенсифікації процесу навчання, є такими.

1. Наявність значного потенційного словникового запасу, використання інтернаціоналізмів із різних тематичних груп (*комп'ютер, студент, університет, телефон, інтерфейс, техніка, номінація, чек, процесор, джемпер, політика, диск, медіа, автомат, інтенсифікація* тощо) сприяють швидшому оволодінню лексикою ІМ2. Широке використання англіцизмів значно полегшує розуміння інформації з різних суспільних сфер: побутової, худож-

ньої, масово-інформаційної, наукової, офіційно-ділової. Переважно інтернаціональні елементи англійського походження представлені кореневими морфемами, які проникають в українську мову й часто поєднуються з національними афіксами (наприклад, *bank* – банківський, *style* – стильний, *school* – шкільний). Цей процес полегшує вивчення іноземними студентами словотвірної системи української мови.

2. Під час оволодіння всіма мовними засобами, зокрема й граматичними, фаза орієнтування під час навчання ІМ2 може бути скорочена й здійснюватися самостійно, наприклад, за допомогою завдань типу «Виведи правило».

3. Студенти володіють багатьма формами роботи, які зазвичай використовують під час вивчення іноземної мови (як першої, так і другої), а саме: продовжити речення, знайти в тексті необхідну інформацію, скласти запитання, поставити слова в правильну граматичну форму тощо.

Процес вивчення української мови як другої іноземної, безперечно, супроводжується певними труднощами, серед яких виділяємо:

- психологічні, зумовлені переходом до нового навчального предмета «друга іноземна мова»;

- вплив на процес навчання рідної та першої іноземної мови (міжмовна інтерференція);

- розбіжності у фонетичному, граматичному, орфографічному аспектах першої (в основному англійської) і другої (української) іноземних мов тощо.

Шляхами подолання цих труднощів можуть бути такі:

- визначення форм роботи й способів активізації мовленнєвої діяльності відповідно до вікових особливостей студентів;

- раціоналізація процесу навчання за рахунок використання вже набутого мовного й мовленнєвого досвіду у вивченні рідної та першої іноземної мови; вибір оптимальної технології навчання, яка враховувала б взаємодію нового іншомовного механізму з механізмом рідної й першої іноземної мови;

- послаблення впливу міжмовної інтерференції;

- визначення спільного й схожого в рідній, першій і другій іноземних мовах у всіх видах мовленнєвої діяльності й у зв'язку з цим – у використанні міжмовного перенесення як важливого чинника раціоналізації навчального процесу [2].

Провівши певні паралелі, ми з'ясували, що до найважливіших особливостей вивчення української мови як другої іноземної після англійської належать такі: генетична неспорідненість української й англійської мов (англійська мова – германського походження, українська – слов'янського); відсутність спільного прошарку лексики та спільних особливостей вимови звуків; граматичні явища, несхожі за структурою та значенням; відмінні мовленнєві зразки, що вивчаються на початковому рівні. У зв'язку із цим деяким іноземним студентам не допомагає у вивченні української мови знання першої іноземної мови – англійської. У той же час наші спостереження доводять, що все-таки більшість студентів-іноземців, які на належному рівні володіють англійською мовою, опановують українську мову швидше, їм не так складно вивчати лексику та граматику нової мови. Безперечно, це пов'язано із психологічними особливостями кожної людини та здібностями до вивчення мов.

Успішне вивчення другої іноземної мови залежить не тільки й навіть не стільки від засвоєння програмового матеріалу, скільки від ступеня занурення в «життя з іноземною мовою», тобто від мовного середовища, від мотивації та бажання студента. Ця думка є цілком слушною. Відомо, що врахування специфіки міжмовного переносу не розв'язує всі проблеми навчання другої іноземної мови, але його правильне використання сприяє легшому й ефективнішому вивченню другої іноземної мови, підвищенню мотивації.

Висновки з проведеного дослідження. Із наведеного вище можна зробити такі висновки. Навчання української мови як другої іноземної формує сучасну мовну особистість, яка розуміє культуру, традиції, мистецтво, менталітет, звичаї носіїв іноземної мови, комунікативну компетенцію студентів. Поліглоти відзначають, що найважче вивчати першу іноземну мову, а всі інші – не так складно. У багатьох мовах є схожі слова, часто трапляються однакові граматичні конструкції. Крім того, у кожній мові є матеріал, який легше засвоюється. В одних мовах простіша граматики, в інших – правила читання та вимова. Завдання викладача – викликати й зберегти інтерес до вивчення другої мови (у нашому випадку – саме української), переконати своїх студентів у тому, що знати кілька іноземних мов – це важливо, перспективно, престижно та сучасно. Варто зазначити, що для реального підвищення рівня мовної підготовки сту-

дентів-іноземців викладачі використовують палітру видів, засобів і методів навчання – від занять за програмою, що мають обов’язковий статус, до різноманітних позааудиторних заходів, які враховують наявні знання й індивідуальні здібності, а також упроваджують у навчальний процес сучасні мультимедійні матеріали й інформаційні технології. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що методичні проблеми викладання української мови як другої іноземної мало розробляються методистами й майже не висвітлені в педагогічній літературі. Саме тому подальшого та більш ретельного аналізу, на нашу думку, потребує вивчення методів, які сприятимуть ефективному засвоєнню іноземними студентами української мови як другої іноземної у ВНЗ України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анісімова А. Формування граматичних навичок говоріння німецькою мовою після англійської у майбутніх перекладачів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. К., 2010. 444 с.
2. Бей Л., Тростинська О. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. 2008. № 12. С. 42–49.
3. Кушніров М. Сучасні підходи до навчання іноземної мови: орієнтація на цінності особистісного розвитку й гуманізму. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 8. С. 348–356.
4. Лобачук І. Теоретико-методичні аспекти викладання другої іноземної мови. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 40. С. 56–60.
5. Палій О. Про підвищення ефективності навчання другої іноземної мови в ВНЗ. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 1. С. 120–124.
6. Плющ М., Марчило Л. Вивчення української мови як першої іноземної у вищих навчальних закладах Російської Федерації. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): Збірник наукових праць / Відп. ред. Л. Мацько. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. С. 174–178.